

Vývoj nebinární genderové identity z hlediska socio-kognitivní teorie

Oponentský posudek

Diplomová práce Anny Krovové se zaměřuje na problematiku vývoje nebinární genderové identity, na něž nahlíží perspektivou sociálně – kognitivní teorie. Nebinární genderová identita je fenoménem na výzkumném poli poměrně málo probádaným a ve společnosti relativně novým. Zvolené téma je nepochybně aktuální, zejména vzhledem k probíhajícím proměnám společnosti a s nimi souvisejícím proměnám práce odborníků v pomáhajících profesích. Protože s otázkou hledání vlastní identity jako takové, a v případě identity genderové taktéž, se setkávají psychologové, psychiatři či psychoterapeuti v každodenní praxi, má i na poli výzkumu psychologického rozhodně své místo.

Autorka volí standardní členění práce na část teoretickou a empirickou. Teoretická část představuje koncepty genderové socializace, identity a stereotypů a specificky se pak zaměřuje na téma nebinární genderové identity v různých oblastech lidského života (vývoje). V části empirické pak představuje analýzu rozhovorů s osobami, již se hlásí k nebinární genderové identitě, a přináší tři skupiny témat a celkem pět subtémat, která vystoupila z analýzy. V rámci diskuse pak autorka shrnuje zjištěné poznatky a vztahuje je k použité literatuře.

Na začátku chci ocenit kvalitně zpracovaný český i anglický abstrakt. Oba abstrakty jsou výborně strukturované, postihují všechny podstatné informace o výzkumu, včetně cílů, metod, výsledků a závěrů. Zpracování teoretické části svědčí o vysokých schopnostech autorky psát strukturovaný, dobře logicky navazující text s výbornou úrovní jazykovou i stylistickou. Témata jsou představena srozumitelně, jednotlivé oddíly na sebe dobře navazují, citace odpovídají standardním postupům a jsou voleny správně vzhledem k logice textu. Citované pasáže dobře ilustrují myšlenku, kterou autorka prezentuje, a její vlastní vstupy dotvářejí a udržují kontinuitu a logickou návaznost uvnitř celého textu.

Obdobně hodnotím také prezentaci výzkumu. Autorka srozumitelně a přesně představila svůj postup sběru dat, analýzu i její výsledky. Výzkum, který je základem empirické části, je založen na polostrukturovaných rozhovorech s lidmi s nebinární genderovou identitou. Rozhovory jsou vedeny a zpracovány v souladu s běžnými postupy sběru dat kvalitativní povahy, autorka se doptává na detaily, příklady a snaží se porozumět postoji respondenta. Domnívám se, že reflexivní tematická analýza byla dobrou volbou vzhledem k povaze materiálu a cílům výzkumu. Oceňuji, že autorka si zvolila připojit k práci také přepisy rozhovorů. Z těchto hledisek hodnotím práci autorky jako výbornou.

V empirické části, vzhledem k ladění celé práce, postrádám jasné vyjádření autorky o její motivaci, zkušenosti či postojích. Právě proto, že se nejedná o téma s všeobecně jednotným postojem odborné i laické veřejnosti, považuji toto za velice důležité a myslím, že by to prospělo transparentnosti a důvěryhodnosti celé práce. Subjektivní postoj je totiž stále přítomen, přestože je patrná velká snaha o maximálně korektní a neutrální vyjadřování. Sama autorka uvádí, že “již při utváření otázek do polostrukturovaného rozhovoru výzkumník zapojuje svůj osobní náhled” (s. 40) nebo že “nelze zachovat

objektivní nestranný postoj, nicméně subjektivita (...) je pojmána jako přínos a samostatný zdroj” (s. 39). S tím nelze než souhlasit, pokud je subjektivní postoj autora zřejmý i čtenáři.

V rámci oponentského posudku uvedu některé postřehy k práci. Zvažovala jsem jejich původ: které z připomínek pramení z kvalit práce - formálních a vědeckých, které z mé zkušenosti školního psychologa a psychoterapeuta a které z mé role rodiče a člověka, jenž je v souladu se svou genderovou identitou a existuje uvnitř zažitých (stereotypních) kategorií. Snažím se vynechat ty připomínky, které pramení ryze z emocí a nesprávného pochopení problematiky a ponechat ty, které považuji za v zásadě metodologické. Autorka může otázky, které ji zaujmou, více komentovat v průběhu obhajoby.

V jednom místě autorka krátce rozvíjí úvahu o tom, co může vést rodiče k odmítnutí nově oslovovat své dítě. Právě tento moment považuji za hezkou ukázkou toho, co by měla autorka podle mého názoru v práci více akcentovat, a sice kritickou reflexi témat, která jí respondentstvo nabízí. Je totiž úkolem výzkumníka vypořádat se i s potenciálními relevantními otázkami, aby jeho výběr tezí, které v práci zazní, nepůsobil selektivně.

Autorka uvádí, že “žactvo/studentstvo s jinou než binárně genderovou identitou se běžně setkávají s binárními genderovými normami, se kterými nejsou v souladu,” (s. 10). Není ale součástí (principem) procesu dospívání vždy střet s normami, s nimiž nejsem v souladu? Není pocit odlišnosti od dětství hlubokou zkušeností celé řady dalších lidí? Kdybychom se zeptali cis-gender dospělých, popsali by zpětně vývoj své genderové identity jako hladký? Je tedy pocit odlišnosti principiálně příčinou nesouladu, nebo se domníváme, že jde spíše o doprovodný jev něčeho hlubšího? Jak se přihodí, že někteří najdou svou autenticitu a vnitřní svobodu uvnitř existujícího systému, a jiní ne? Nesouvisí to úzce s podporou zdravého sebevědomí rodiči a hranic/stereotypních kategorií dostatečně širokých a zároveň dostatečně jasných? Nemusí se každý jedinec vypořádat s tím, že v zásadě nesplňuje řadu stereotypních představ o kategoriích a rolích, jež jsou mu předkládány, a že na něj jeho okolí nereaguje tak, jak by si přál? Respondenti této práce na toto téma reagují odlišně. Práce opakovaně zmiňuje pocit nepatřičnosti v situacích, kdy je jedinec vystaven úzce pojaté genderové normě, například vnějšího znaku náušnic. Pokud se práce ptá na vnímání genderové identity u lidí s nebinární identitou, zvláště se zřetelem ke konkrétní teorii, bylo by z hlediska vědeckého dobré klást si (a respondentům) například následující otázky: Jaký byl výchovný styl rodičů u lidí s nebinární identitou? Měli rodiče genderově rozlišné role a s jakými emocemi to bylo spojeno? Vedla se o nich v rodině diskuze, měl mladý člověk prostor pro hledání sebe sama s pocitem přijetí už od hlubokého dětství? Domnívají se, že rodičovská láska a respekt druhých se měří (vedle dalšího) ochotou oslovovat je jmény/zájmeny odlišnými od těch, s nimiž společně budovali svůj vztah? Jaká byla zkušenost těchto lidí s tím, co znamená vzájemný respekt a jak mu rozumí dnes, v kontextu vlastních vztahů?

Záměrně vycházím z hlediska vědeckého, protože z hlediska osobního přirozeně cítíme potřebu respektu k příběhu každého jednotlivého člověka a můžeme jako výzkumníci být i pod tlakem autocenzury v obavě, abychom nepřekročili některá společenskovo vědní tabu. Rozlišit tyto hranice je v případě emočně citlivého tématu, kde se dotýkáme identity člověka, nesmírně těžké.

Autorka správně podotýká, že nebinární osoby vynikají svou rozmanitostí, jedná se o heterogenní skupinu (s. 11). To, že nás spojuje nesoulad s normou, pocit odlišnosti či nepřijetí, z nás ještě nečiní stejné. Oceňuji, že autorka si toto uvědomuje a myslím, že by bylo dobré to zdůraznit v diskuzi, přestože to částečně narušuje obecnou platnost uvedených tematických kategorií.

Je totiž zřejmé, že jednotlivé osoby se velmi odlišně staví právě k následující otázce, kterou kladu na základě mé profesní zkušenosti a která může mít konsekvence v oblasti filozofie výchovy: Současná (poradenská) praxe ukazuje rostoucí počet mladých lidí s takzvanými ranými poruchami. Příkladem je hraniční typ emočně nestabilní poruchy, kde absence ambivalence, vidění světa v extrémních obrazech pouze jednoho aspektu, ale i genderová dysforie nebo proměnlivá identita jsou považovány za symptomy. Jaké procento lidí s těmito symptomy tvoří například komunitu osob s nebinárním genderem, nevíme. Bylo by nesmyslné na všechny osoby z této skupiny dané vlastnosti vztahovat, už proto, že mnohé z daných symptomů jsou přirozeně součástí vývojového období. Současně se ale nejedná o irrelevantní otázku. Transgender lidé i lidé, kteří se s binární genderovou identitou neidentifikují, tu byli vždy a zasluhují plný respekt k jejich prožívání. Je otázkou, zda se aktuálně v této skupině nepohybuje celá řada lidí, kteří se osobnostně potýkají s pocity odlišnosti, nepřijetí a prudkých změn ve více sférách jejich života a kategorie mimo existující normy se zdá východiskem. Úkolem odborníků přitom není hodnotit tyto lidi pozitivním či negativním znaménkem nebo je jakkoli devalvovat, ale odborná sféra by se měla snažit odpovědi na tyto otázky hledat.

Příkladem může být prostor psychoterapie. Úkolem psychoterapeuta je vidět na prvním místě člověka. Validovat jeho emoce, pomáhat mu “být sám sebou a neztratit druhé”, hledat kotvu v rozvířeném a znejistňujícím prostoru. Jak autorka ukazuje, kotvou se člověku může v určitém momentu stát právě kategorie “nebinární” a komunita lidí kolem ní, kteří sdílí podobnou zkušenost. Zároveň si kladu otázku, co do života mladého člověka přinese nové schéma (kategorie nebinární je nakonec de facto dalším schématem). Co přináší komunita semknutá na principu odlišnosti? Autorka poukazuje na pocit přijetí a porozumění, a tudíž i úlevu. V diskuzi bych se zaměřila na možné konsekvence zjištěného, tedy co dalšího to znamená pro život mladého člověka. Neodvádí ho silná identifikace s komunitou současně od blízkých vztahů, které by mohl budovat ve všech dalších oblastech života? Neuzavírá mu prostor podobně, jako to cítí u nedostatečně širokých binárních kategorií? Neposiluje jeho pocit nespravedlnosti a nepochopení okolím? Věřím, že výzkum, který otevírá toto téma, může řadu takových otázek reflektovat.

Práci autorky hodnotím jako nesmírně zajímavou. Nasbírané rozhovory jsou cenné, poskytují vhled do příběhů jednotlivých lidí i do zkušenosti mladého člověka v současné době. Oceňuji schopnost autorky realizovat výzkum a napsat ucelený text. Protože ale principem vědecké práce je také reflexe, postrádám, zejména v diskuzi, silnější kritický náhled na výsledky výzkumu. Ten se zároveň nevyklučuje s hlubokým respektem k příběhům a prožívání osob, s nimiž výzkumník vede rozhovory.

Celkově práci hodnotím kladně a doporučuji ji k obhajobě.

V Praze 16.5.2024

PhDr. Veronika Francová, Ph.D.